

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ФРАЗ ТА РЕЧЕНЬ У ДІТЕЙ З ДМД (ДИТЯЧОЮ МОВЛЕННЕВОЮ ДИСПРАКСІЄЮ)

Юхимчук Надія Юріївна

здобувачка вищої освіти, група 15Мд-СпОЛ

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Науковий керівник: Сейко Наталія Андріївна

докторка педагогічних наук, професорка

Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Дитяча мовленнєва диспраксія (ДМД) є одним із найскладніших неврологічних порушень мовленнєвого генезу в дитячому віці, що характеризується порушенням здатності планувати та програмувати послідовність артикуляційних рухів за відсутності м'явого чи спастичного паралічу м'язів. Специфіка ДМД полягає в тому, що праксичне порушення автоматично руйнує вищі рівні мовленнєвої системи. Труднощі переключення з однієї артикуляційної пози на іншу безпосередньо блокують об'єднання слів у синтаксичні конструкції [1, с. 16].

Оскільки дитина витрачає колосальний когнітивний ресурс на моторний пошук окремого звука чи складу, лінійне програмування фрази стає практично неможливим. Несформованість граматичного ладу мовлення у дітей з ДМД проявляється у грубих аграматизмах, пропусках структурних елементів речення (особливо дієслів та прийменників), а також у повній руйнації складової структури слів усередині зв'язного висловлювання [4, с. 104].

Процес розгортання речення - від внутрішнього замислу до зовнішнього висловлювання - потребує чіткої взаємодії кінестетичного та кінетичного праксису. При ДМД страждає саме перехід від програми речення до її моторної реалізації.

Базові патогенетичні чинники, які заважають дитині з ДМД будувати речення:

- Ефект «пошуку артикуляційної пози»: Намагаючись вимовити слово в реченні, дитина постійно змінює положення губ і язика. Цей хаотичний пошук розриває часову та просторову структуру фрази, через що дитина спрощує речення до одного-двох ізольованих слів [2, с. 38].

- Дефіцит предикативного словника: Дієслова вимагають високого рівня моторної динаміки (динамічного праксису). Дітям з ДМД значно важче запрограмувати рух для вимови дієслова, ніж статичного іменника, тому основа речення (предикат) часто взагалі випадає з мовлення [4, с. 106].

- Порушення сприймання та відтворення ритмічної структури: Ритм є каркасом фрази. Нездатність утримати ритмічний малюнок слова («складовий еліпсис») призводить до того, що дитина під час злиття слів у речення викидає ненаголошені склади та граматичні флексії (закінчення) [1, с. 19].

Мовлення дитини з ДМД часто описують як «телеграфний стиль». Синтаксична структура має низку характерних дефектів:

1. Морфологічний аграматизм на стиках слів: Діти неспроможні координувати зміну закінчень слів під час їхнього поєднання. Їм легше залишити слова в початковій формі (називному відмінку), ніж змінювати моторну програму слова (наприклад, *"тато п'є чай"* замість *"тато п'є чай"*) [5, с. 72].

2. Абсолютний безприйменниковість: Службові слова (прийменники, сполучники) сприймаються як додаткове моторне та акустичне навантаження. Оскільки вони часто є ненаголошеними, дитина повністю ігнорує їх у фразі (*"кішка хата"* замість *"кішка в хаті"*), що викривляє просторові відношення [2, с. 41].

3. Залежність граматичної правильності від довжини фрази: Дитина може відносно правильно вимовити двослівне речення, але при спробі поширити його додатком чи обставиною лавиноподібно руйнується і звуковимова, і граматична структура всього висловлювання [5, с. 76].

4. Труднощі інтонаційного оформлення: Через порушення просодики речення звучить монотонно, скандовано, або з паузами всередині слів, що заважає дитині усвідомити речення як цілісну синтаксичну одиницю.

У дітей з ДМД існує пряма залежність між довжиною слова та здатністю побудувати речення. Навіть якщо дитина засвоїла модель речення *"Іменник + Дієслово"*, поява у фразі слова складної складової структури (наприклад, із збігом приголосних - *«стрибає», «пташка»*) призводить до «заклинювання» артикуляційної програми та повного розпаду синтаксису [3, с. 78].

Тому формування фрази при ДМД має відбуватися за суворим онтогенетичним принципом засвоєння типів складової структури (за О. К. Марковою):

- Перший крок: Побудова фраз виключно зі слів 1-го типу складової структури (двоскладові слова з відкритих складів): «*Мама тату дає*», «*Тато кашу їсть*» (слово «їсть» замінюється спрощеним, але доступним за структурою).

- Другий крок: Введення трискладових слів із відкритих складів: «*Собака лає*», «*Малина росте*» [4, с. 94].

Важливе правило корекції: Не можна одночасно ускладнювати і граматичну структуру речення (наприклад, додавати прийменник), і складову структуру слів, які в це речення входять.

Оскільки ДМД - це розлад планування рухів, корекція граматики має базуватися не на механічному заучуванні правил, а на спільному розвитку моторного та мовленнєвого планування. Робота будується поетапно з активним залученням кінестетичної, зорової та тактильної опори.

Етап I. Запуск первинної дієслівної фрази через ритмізацію

Завдання: Об'єднання суб'єкта та дії (двослівна фраза) на основі простих за складовою структурою слів (слова 1-3 типів за класифікацією Маркової - наприклад, *мама, тато, баба, іди, дай, пий, сидь*).

Методика: Використання тактильних та жестових сигналів (метод асистованої кінестезії). Дитина одночасно робить рух (наприклад, удар по м'ячу або натискання на кнопку) і вимовляє слово: «*Тато, йди*», «*Ляля, бабах*». Рух руки допомагає запустити моторну програму речення [4, с. 101].

Етап II. Моделювання фраз із поширенням складової структури

Завдання: Навчити дитину переключатися з одного слова на інше без втрати закінчень та прийменників у трислівних конструкціях.

Методика: Метод візуального наочного моделювання. Кожне слово у фразі позначається символом (карткою, цеглинкою LEGO певного кольору). Важливо, щоб закінчення слів виділялися окремим візуальним маркером. Дитина веде пальцем по стрічці чи цеглинках, що утримує її від пропуску слів та допомагає «перемикати» артикуляційний апарат: *Суб'єкт (червона цеглинка) -> Дія (синя) -> Об'єкт (зелена)* [2, с. 43].

Етап III. Автоматизація синтаксичних стереотипів у зв'язному мовленні

Завдання: Засвоєння складних прийменникових конструкцій, категорій роду, числа та часу дієслів, перехід до самостійного планування розгорнутого висловлювання.

Методика: Використання мікроситуацій, де дитина коментує власні дії (кінестетичний контроль). Ефективними є вправи на зміну темпу фрази під метроном, використання логорифмічних вправ, де граматична зміна слова синхронізується з великою моторикою пальців або тіла [1, с. 24].

ВИСНОВОК

Формування граматичної структури мовлення у дітей з ДМД має специфічний характер, оскільки синтаксичні труднощі є вторинними щодо дефіциту моторного планування. Корекційний процес вимагає обов'язкової синхронізації розвитку кінетичного праксису та лінійного програмування фрази. Тільки через поєднання візуальних моделей речення, ритмізації та тактильної підтримки артикуляції можливо подолати «телеграфний стиль» мовлення та забезпечити перехід дитини до розгорнутого, граматично правильного висловлювання.

Список використаних джерел:

1. Бартенєва Л. Ю. Формування моторного планування мовлення у дітей з дитячою мовленнєвою диспраксією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2023. Вип. 22. С. 14–25.
2. Данілавічюте Е. А. Формування передумов для розвитку мовленнєвої діяльності у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. № 2. С. 35–44.
3. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопедія. Хрестоматія : навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти. Київ : Знання, 2019. 312 С. (розділ про порушення кінестетичного праксису).
4. Рібцун Ю. В. Комплексна логопедична робота з подолання дитячої мовленнєвої диспраксії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2021. Вип. 41. С. 102–111.
5. Трофименко Л. І. Формування експресивного мовлення у дітей дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : методичний посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2022. 192 с.